

at behandle dette emne. Men den generallinie, de arbejder efter, tillader heller ikke en behandling af disse spørgsmål.

Det er derfor fortjenstfuldt, at Erik Nørgaard har påtaget sig at behandle dette væsentlige og spændende emne. Resultatet er blevet et par fængslende og letlæste bøger, der er præget af den erfarne journalists håndelag og gode sprogbehandling. Uden at forklejne de mange detailoplysninger, forf. har opsporet og søgt sammenstykket til en mosaik, tør man dog nok sige, at det kun er nogle meget små hjørner af Kominterns samlede illegale virksomhed, der her belyses. Det er helt ved siden af, når forlaget hævder, at der præsenteres et »sammenhængende billede af Europas revolutionære historie« fra den russiske revolution og fremefter, og at »den danske arbejderhistorie« placeres i sammenhæng med den internationale revolutionære historie. Store dele af fremstillingen bygger direkte på eller består af ordrette gengivelser af Richard Jensens og Komintern- og naziagenten Richard Krebs' (Jan Valtin) selvbiografiske bøger. Oplysningerne heri har forf. især suppleret med interviews med Richard Jensen, beretninger fra nogle af de overlevende agenter og sabotører, samt domsudskrifter og referater af danske og svenske domsforhandlinger mv. fra årene 1919 og 1938-1941.

Nørgaards bøger er ikke akademiske, men sigter mod et bredere publikum. De er derfor herligt fri for fortænkte og sværtudgrundelige dybsindigheder, men de er desværre også næsten blottet for henvisninger til de kilder, han øser af. Blot et minimum af sådanne henvisninger ville have forøget fremstillingens værdi for faghistorikere. Der er en del småfejl og unøjagtigheder i teksten. Alvorligere er dog den manglende beskrivelse af hele den baggrund, hans hovedpersoner bevægede sig på: Kominterns og dens sektioners hele forgiftede atmosfære og det vanvid af angiveri og likvideringer, der prægede især 1930'erne. Det berømte Kongelund-mord, Arne Munch Petersens sporløse forsvinden og lignende tildragelser var så at sige normale foreteelser i dette miljø og fremstår kun som ekceptionelle, når man glemmer Stalin-tidens massemyrderier.

Det indtryk, der står tilbage efter læsningen af Nørgaards bøger, er billedet af en lille flok modige og selvopofrende kommunister, som med utroligt primitive tekniske midler ydede et bidrag til det, de troede var verdensrevolutionens fremme, men som for længst var blevet til noget helt andet. Resultaterne af deres mange anstrengelser var få, måske med undtagelse af Richard Jensens virksomhed under Den spanske Borgerkrig. Nørgaards hovedfortjeneste ligger i at have henledt opmærksomheden på et emne, der alt for let risikerer at gå i glemmebogen.

Bent Jensen

Kai Moltke: Mordet på Komintern. Erindringer fra Moskva i perioden 1932-36. København, Fremad, 1976. 208 s. 78,50 kr.

Undertitlen på denne bog er kun delvis korrekt; erindringsstoffet indtager kun en forholdsvis beskeden plads både kvantitativt og kvalitativt. Fra sin plads som underordnet funktionær i et beskeden hjørne af det stalinistiske bureaukrati i Moskva har forf. ikke haft adgang til oplysninger af stor vigtighed. Hvis Moltke ikke desto mindre havde indskrænket sig til at øse af sine erindringer fra Sovjetunionen i 1930'erne, ville han dog sikkert have kunnet berette adskilligt af interesse. Men forf.s ambitioner er langt større: han har villet supplere de personlige erfaringer med kritiske studier byggende på »hårde facts« (s. 8). Desværre har hans studier ikke været særlige kritiske, og hvad angår de hårde facts, er en af hans hovedkilder efter alt at dømme et falsum, nemlig *Notes for a Journal*, by Maxim Litvinov (London 1955).

Moltkes bog slutter sig til den lange række af bekendelsesskrifter fra angrende stali-

nister; han har villet »gøre afbigt« for »gamle fejltrin« (s. 11). Det spørgsmål, han har villet besvare, lyder på, hvorfor »kampen for fred og sociale fremskridt ... gik tabt i et blodigt opgør« (s. 7), dvs. hvorfor Stalin i 1930'erne lod likvidere en række fremtrædende kommunister. Hans hovedsynspunkt – som jo mildest talt ikke er nyt – er, at Kominterns slingrende kurs kun kan forstås på baggrund af Sovjetunionens og Stalins vekslende udenrigspolitiske kurs, og hans hovedtese går ud på, at Stalin henrettede de mange sovjetiske og udenlandske kommunister for at forbedre forholdet til Nazi-Tyskland. Heller ikke denne opfattelse er just udtryk for nogen nytolkning, således har George F. Kennan for o. 20 år siden argumenteret for dette synspunkt.

Moltkes forsøg som kritisk historiker afslører hans ukendskab til, hvad der faktisk er foregået af egentlig kritisk forskning om emnet. Hans opfordring til »interesserede forskere« om at studere sovjetisk afhopperlitteratur (s. 10); hans redegørelse for, at der ligger års arbejde bag de resultater, han fremlægger (s. 167); og i det hele taget hans forestilling om med sin bog at have ydet en pionerindsats i retning af at trænge til bunds i de problemer, der er forbundet med Kominterns og Sovjetunionens historie i denne periode, virker næsten pinlig. Hans kilde- og litteraturfortegnelse savner de mest elementære fremstillinger og kildeudgaver til periodens og emnets historie. Og – som kronen på værket – en af hans hovedkilder er et falskneri, forfattet af en tidligere sovjetisk diplomat, G. Bessedovsky (som også har et andet celebret falskneri om Stalin på samvittigheden), og som derfor ikke tages alvorligt eller benyttes af nogen seriøse forskere.

Det, Kai Moltke forventelig kunne bidrage til at kaste lys over, nemlig hvorfor intelligente og idealistiske mennesker gennem en menneskealder lod sig ydmyge og demoralisere ved ukritisk at acceptere alle stalinismens uhyrligheder (det forf. kalder »selvbedrags tågede og døsende illusionsverden«, s. 8), indeholder hans bog intet om. Derimod er der en række detaljer, der konkretiserer denne ydmygelsesproces, sådan som den forløb i den danske sektion af Komintern. Det store spørgsmål om stalinismens årsager har denne bog ikke antydning af svar på. Men i beskrivelsen af egne oplevelser i det forgiftede miljø, danske kommunister lærdes i ved denne tid, og i oplysningerne om de personlige egenskaber hos ledende danske kommunister har Kai Moltke ufrivilligt bidraget til at kaste lys over i det mindste en af forudsætningerne for stalinismens internationale succes.

Bent Jensen

Jochen Jacke: Kirche zwischen Monarchie und Republik. Der preussische Protestantismus nach dem Zusammenbruch von 1918. Hamburg, Hans Christians Verlag, 1976. 495 s. DM 48,-.

Tysk kirkehistorie kendetegnes som den politiske historie i det 20. årh. af tre skelsættende årstal: 1918, 1933 og 1945. I dette værk har Fritz Fischer-eleven Joachim Jacke sat sig for at undersøge, hvilken betydning året 1918 fik for den protestantiske kirke i Preussen, eller helt nøjagtigt: »welche konkreten institutionellen und kirchenpolitischen Auswirkungen mit der staatlichen Umwälzung von 1918 für die evangelischen Landeskirchen verbunden waren.«

Resultatet er blevet en detaljeret gennemgang af tre emner, hvor det første er kampen om adskillelsen stat-kirke. J. ser her på den kirkepolitiske udvikling fra revolutionsregeringens meddelelse om, at stat og kirke nu skulle skilles og frem til nyordningen af forholdet med Weimarforfatningen i august 1919 og giver en spændende redegørelse for den protestantiske kirkes holdning under forhandlingerne med staten og stillingtagen i valgkampen 1919. J. viser, hvorledes kirkens holdning var noget inkonsekvent: Man ønskede,